

К і. н, доцент, зав. кафедри
історії та теорії держави і права, конституційного та адміністративного права
О.Г. Козинець
Чернігівський державний технологічний університет

Виникнення та розвиток адвокатури у Стародавні часи

Правове регулювання адвокатської діяльності в Україні здійснюється на підставі ст. 69 Конституції України, Законом України «Про адвокатуру» та Правилами адвокатської етики. Адвокат за своїми процесуальними правами та за наявності вміння користуватися ними в повній мірі – це дуже вагома фігура на правовому полі конкретної справи. Від його професіоналізму, вміння знайти та успішно використати найнепомітнішу щілину в моноліті обвинувачення залежить успіх будь-якої справи. Так коротко на сьогодні можна визначити роль і значення адвоката у судовому процесі. Але так було не завжди. Необхідність у такому інституті як адвокатура була завжди, але її становлення та розвиток мав тернистий шлях.

Звернемося до термінології. Слово «адвокатура» має декілька значень, а саме три. По-перше, це професія адвокатів, діяльність, що полягає у захисті на суді. По-друге, адвокатурою називають стан адвокатів, тобто клас осіб, які присвятили себе цій професії. По-третє, у західноєвропейських країнах з терміном «адвокатура» поєднується інше поняття, яке відрізняє його від судового представника. З цієї точки зору судовий представник – це людина, яка на суді представляє інтереси позивача, який з певних причин (вік, зайнятість, відсутність, стать, фізичний стан і т.ін.) не може особисто з'явитися на судове засідання. За таких обставин необхідності у спеціальній юридичній освіті немає. Таким представником міг бути батько, піклувальник чи повірений.

В іншому становищі знаходиться власне адвокатура. Її існування було покликано життєвою потребою. Вона виникла не відразу з появою суспільства та суду. Поява та юридичне закріплення адвокатури було викликано об'єктивними потребами в ній, коли вона стала необхідною не тільки для конкретної людини в певній ситуації, а для всього суспільства. Адвокати з'являються на більш високому рівні розвитку суспільства, коли звичаєве право, що живе у свідомості народу, змінюється писаним законом, знання якого не є для всіх членів суспільства доступним. Саме тоді виникає потреба у спеціалістах. Ці спеціалісти-правознавці чи правозахисники і отримали назви «адвокат». Так, адвокатура у власному розумінні слова є правозаступництво, тобто це юридична допомога, яку надають тим, хто її потребує.

У різних народів адвокатура з'являлась у різний час. Але на думку дослідників адвокати були у Стародавньому Єгипті, Китаї, Індії, у стародавніх іудеїв, але як і багато чого, як соціальний інститут адвокатури виникла у Стародавній Греції та розвинулася у Стародавньому Римі.

Необхідно відмітити, що історії відомо зародження адвокатури як соціального інституту у Стародавній Греції, процес її становлення можна прослідкувати в історії Афін. Оскільки саме в цьому давньогрецькому місті-державі-полісі були створені всі необхідні умови для розвитку адвокатури: демократична республіка, розвинене суспільне життя, процвітання ораторського мистецтва, усність та публічність судочинства, наявність принципу змагальності.

У Стародавній Греції існувало два види захисту. Одні захисники носили загальну назву «синегори», вони робили промову на суді, що стосувалась суті справи, могли доводити фактичну достовірність та юридичну обґрунтованість претензії. Другий вид захисту у Стародавній Греції не потребував спеціальних знань та вмінь, крім ораторських. Як правило, такий вид захисту був потрібний для пояснення окремої обставини справи, що розглядалась у суді, для підкріплення частини промови, засвідчити громадянські чесноти підсудного і т.ін. Таких захисників називали «параклет». Він міг говорити лише про ті факти, які не увійшли до свідчень, найчастіше параклет обмежувався похвалами на адресу підсудного. Рід діяльності двох видів захисників Стародавньої Греції дозволяє, провівши паралелі, дійти висновку, що синегори найбільш схожі на сучасних адвокатів, ніж параклети. Захисники – оратори мали приватний характер, у Греції не було ні адвокатського товариства, ні адвокатської корпорації. Оскільки захисниками могли бути евпатриди (знатні та благородні – О.К.), то у існувало правило, що захист надавався безкоштовно. Взагалі значенню захисту надавалось важливе значення, оскільки греки вважали, що без судового захисту немає правосуддя. Але з іншого боку можна сказати, що розвиток грецької адвокатури більш пов'язаний не з правознавством, а з розвитком ораторського мистецтва.

Подальший розвиток, але на інших основах ніж у Греції, інститут адвокатури отримав у Стародавньому Римі. Право та релігія тут були тісно переплетені і жерці, які були першими юристами в Римі, стали і першими захисниками. Римська аристократія, з якої формували жрецькі колегії, мала право тлумачити закони, і передавала це право з покоління в покоління. Саме тому адвокатура у Стародавньому Римі виділилась із так званого «патронату». Ще задовго до створення Законів XII таблиць (451-450 рр. до н.е.) виникло правило, що знатна особа (патрон) міг захищати та представляти на суді інтереси простих людей. Поступово аристократія та судовий патронат переплелись і це наклало аристократичний відбиток на римську адвокатуру. До кінця існування римської республіки у Римі адвокат називався «патроном».

Римська адвокатура була вільною професією. Порядок прийому до адвокатури не був законодавчо визначений. Хоча й існували традиційно встановлені правила, зокрема, той хто вступив до адвокатури перший

раз мав прийти на форум у супроводі та під покровительством будь-якої впливової особи, наприклад, колишнього консула. Також, тим, хто зайнятися адвокатурою необхідно було прослухати курси риторики у викладачів-ораторів, бути присутніми на консультаціях видатних правознавців, відвідувати засідання суду. Але все це не регламентувалось законом. Лише одна з сторін адвокатської діяльності підпадала під законодавче регламентування – гонорар. Так, з метою наведення ладу у наданні адвокатських послуг у III ст. до н.е. починають на державному рівні врегульовувати правила оплати праці, забороняти встановлювати високі гонорари.

Найбільшого розвитку римська адвокатура досягла у II-I ст. до н.е., на цей час судовий процес досяг свого найвищого щаблю розвитку. З появою формулярного судового процесу судові дії сторін значно ускладнилися, і вже було неможливо у суді обійтись без спеціальних та талановитих захисників. Але з переходом до імперії настає нова епоха в розвитку адвокатури, яка характеризується занепадом. Адвокати через своє прагнення до наживи перетворювались із захисників на доносчиків, суди в яких був передбачений захист поступово втрачали своє значення. Масштабів епідемії набуло падіння моральності адвокатів. Основна мета їх діяльності відтепер не істина, а користь та нажива.

З IV ст. формулярний процес був замінений надзвичайним, що потягло за собою негативні наслідки для адвоката. Так, процес став письмовим та закритим, відповідно більш складним. Відтепер адвокат був не тільки судовим оратором, як раніше, але й проводив підготовчу роботу до процесу, зокрема проводив юридичний аналіз справи, готувався до дебатів з противником. Крім цього адвокат мав прийняти присягу, чого не було раніше. Так, на перше місце було поставлене питання: хто може бути адвокатом? Запроваджуються обмеження на зайняття адвокатською діяльністю для посадових осіб, для суддів. З V ст. захисників звільняли від військової служби та ін. занять, запровадили спеціальний екзаме́н для кандидата в адвокати, встановили обов'язкове християнське віросповідання. Згоду на прийняття в адвокати мали надати представники влади.

Так, римська адвокатура пройшла у своєму розвитку між двома крайнощами – необмеженою свободою та суворою регламентацією. Але ні та, ні інша організація не принесла задовільних результатів. Адвокатура республіканського періоду висунула багато видатних судових ораторів, в ті часи захисники працювали без стримувань, крім загальних законів держави та незначних правил своєї професії, що в свою чергу привело моральної розпусти та зловживань. У імператорський період навпаки, адвокати не могли здійснювати свою діяльність без дозволу чиновників, останні буквально контролювали кожне слово. Внаслідок таких змін представники адвокатури втратили свій попередній характер і перетворились із судових ораторів на простих ремісників у своїй справі. З к. IV ст. до середини V ст. коле́гії захисників, які офіційно перебували на службі в державі, втратили будь-які ознаки незалежності, їх діяльність, промови контролювались та регламентувались. Існування в Римі цих двох крайніх форм організації адвокатури патронат та імперське ремісництво у подальшому відобразилось на розвитку інституту адвокатури у наступні часи в різних країнах.

Таким чином, зародившись у стародавні часи на території Стародавнього Сходу адвокатура набула сприятливих умов для розвитку в античності на території Стародавньої Греції, зокрема, Афін, та Стародавнього Риму. Саме тут вона пройшла основний шлях становлення від вільної професії, від захисту своїх родичів та близьких у суді до створення адвокатської корпорації, класу професіоналів, до яких пред'являлись конкретні вимоги, закріплені спочатку на рівні традицій, а пізніше регламентовані законом.

Список використаних джерел:

1. Васильковський Е.В. Организация адвокатуры в 2-х т. – СПб.: Типография П.П.Сойкина, 1893. – 360 с.
2. Пестрицкий А.Л. Об адвокатуре у римлян, во Франции и в Германии. – М.: В Университетской типографии (Катков), 1876. – 126 с.
3. Стоянов А. История адвокатуры у древних народов. – Харьков: Университетская типография, 1856. – Вып. 1. – 141 с.
4. Цуков Е.А. Философские аспекты правозащитной деятельности в истории государства российского. – М.; РИО «Новая юстиция», 2008. – 288 с.